

ПОРЯДЪК ОТ ХАОСА

Труизмът, че „светът няма да е същият”, е най-малкото, което може да се каже за промяната, която ни очаква в резултат на пандемията, загубата на живот, стопанската рецесия и новите типове отношения, които ще се утвърдят между основните международни актьори след настоящата криза. Прогностичният потенциал на всеки, който се опита да хвърли поглед върху бъдещето, е скован от самия характер на трансформацията, която преживяваме. Методологията на този тип промяна бе описана през 70-те години на ХХ в. от биолога Иля Пригожин и футуролога Алвин Тофлър с определението „порядък от хаоса”. Съществуващите досега системни отношения се разпадат и обществените отношения – включително международните – влизат в режим на „бифуркация”, на хаотично преподреждане, което в определен момент ще произведе нови системни реалности. Какви ще бъдат те? Ще ни върнат ли назад във времето от гледна точка на правата и свободите на хората? Ще блокира ли процесът на стопанска и информационна глобализация, или засилването ролята на националните държави, вследствие на кризата с епидемията, ще бъде придружено от ескалация на глобалната хегемония от страна на могъщи световни елити? Въпросите могат да продължат безкрайно... Възможно ли е обаче, въпреки „бифуркацията”, да предположим с относителна степен на надеждност тенденции, които ще определят и новото системно статукво след хаотичния преход, след изпитанието на епидемията, след дъното на дълбоката стопанска и социална криза, която ни очаква?

Първата подобна тенденция, която е твърде вероятно да стане реалност, е съществената промяна във възприятието и усилията, които ще се полагат в сферата на сигурността. Обществената динамика след средата на ХХ в. е особено отчетливо видима в еволюцията на системите за сигурност. Студената война бе международна система, основана върху „баланса на страха” от взаимно унищожение. Първото десетилетие на противопоставянето между Изтока и Запада бе време на ежедневна и съвсем реална опасност от започване на ядрена война. Не съществуваха почти никакви инструменти за посредничество между сталинистка Москва и новия лидер на Запада – Вашингтон, за контрол върху ядрената опасност. Официалните доктрини на Кремъл и маоистки Китай не само предполагаха, но утвърждаваха като неизбежен ядрения конфликт между „двете световни системи”. Победата на комунизма в световен мащаб бе предполагана като пряк и неизбежен резултат от победата на Изтока в глобална ядрена война. Едва

утвърждаването на ревизионисткия курс на московския триумвират Хрушчов – Маленков – Каганович за „мирно съвместно съществуване” и смяната на караула във Вашингтон с „гълъба” Джон Кенеди на мястото на „ястребите” Айзенхауер – Никсън дадоха шанс на оголената заплаха за ядрена война да „обрастне” с първите регулативни механизми на отношенията между двете свръхсили. ... Но не и преди да премерят силите си в най-опасната криза на прага на ядрената война – Кубинската ракетна криза от есента на 1961 г.

Така логиката на Студената война предполагаше ескалация на кризи, помирение на ръба на конфликти и разгръщане на нови и нови инструменти за смекчаване, посредничество и съдържане на двата гигантски ядрени потенциала от двете страни на Атлантическия океан. Рухването на Съветския съюз премахна тази реалност на ядрената заплаха като с магическа пръчка, но остави като дългосрочно наследство големи арсенали от ядрени оръжия – въпреки частичното разоръжаване. Десетилетието след 1990 г. бе очертано от практически пълната хегемония на Вашингтон и Запада върху международната система, в резултат на което от анализите в сферата на сигурността практически изчезна самата възможност за крупно мащабни военни конфликти. Експертите по сигурността през това десетилетие чертаеха контурите на свят, в който като най-значими предизвикателства пред сигурността бяха определяни „меките дилеми”. Най-твърдата сред тях бе опасността от разпространение – пролиферация на ядрените оръжия, произтичаща от разпада на съветската система за сигурност и прехода към свободна реализация по света на бившите съветски експерти в ядрената сфера, в сферите на химическите и биологични оръжия. Третият свят имаше достатъчно пари и достатъчно голям интерес да плати и най-високата цена за придобиване на съветските оръжейни тайни. Особено значими предизвикателства пред сигурността на 90-те години бяха разпадането и отслабването на десетки национални държави, поставени в неблагоприятни условия след рухването на комунизма и динамичното развитие на глобализацията.

Хаотичният посткомунистически преход срути всички жалони на нашата сигурност – икономическа, социална, общностна, институционалната защита от престъпността... Дерурализацията – изкореняването на селското население в Третия свят, екологичните катастрофи на „подивелия” глобален капитализъм, разгръщането на международната организирана престъпност в глобалния свят на офшорните зони, на анонимните бизнес регистрации, където границата между легитимен бизнес и

организирана престъпност плавно преливаше от едното към другото. Този свят ни се виждаше прекалено голям и неуправляем, в него се спасявахме с очертаващата се перспектива за едно по-добро бъдеще. Но хаотичната глобализация, прехода през посткомунизма и институционалния разпад на Третия свят, причинени от практикуването на хардлайн пазарен фундаментализъм – неолиберализъм – нанесоха дългосрочни поражения върху тези общества в посока демодернизация – социална и културна, въпреки значимите алтернативни процеси на икономическо развитие и интеграция в глобалната икономика.

С 11 септември 2001 г. дойде епохата на единственото голямо предизвикателство – тероризма. Сбъдна се предупреждението на Маршал Маклуън, че преди да направи хората братя, глобализацията ще изостри до предела сблъсъка на тяхната различност. Ако петте карикатури на датския вестник „Юландс постен“ бяха публикувани не през 2005, а през 1905 г., никога никой извън тесния кръг образовани читатели от Копенхаген нямаше да научи за тях. Сто години по-късно ислямският свят гневно се вдигна на протест буквално за часове след публикацията. Ислямисткият терор постави на изпитание едната от двете ключови идеологии на глобализма – мултикултурализма, а демократичният свят трябваше да понесе радикализацията на нарастваща общност свои съграждани, родени и израснали на Запад, но привлечени от екстремизма на ислямисткия терор.

Европейският проект се изправи пред непреодолими предизвикателства за своята идентичност и своя по-нататъшен успех. Обединена Европа не бе сътворена с перспектива да поеме пълноценно отговорността за собствената си сигурност. Америка бе тази, която носеше – носи и до днес – основната отговорност за сигурността на западния свят. НАТО бе създаден именно с тази цел – да осигури чадъра на сигурността върху западната част от Европа с лице към агресивността на съветската империя. Преодоляването на катастрофите от първата половина на XX в. в Европа бе постигнато в почти лабораторните условия на привнесена от Вашингтон сигурност, а европейските народи насочиха усилията си към преодоляване на наследените представи за национална изключителност и към формиране на все по-интегрирана общност на взаимна зависимост – първо икономическа, а след това и политическа и културна. Към края на XX в. Европа се превърна в модел, в първообраз на една глобална либерална общност, преодоляла своето наследство на конфликти и създава поредица от поколения, за които страхът, агресивността, образът на врага бяха станали свършено чужди. В зенита на

този успех – към края на първото десетилетие от нашия век – историята направи един от своите неочаквани остри завои... От първообраз на едно мечтано бъдеще за броени години Европа се превърна в незащитена и уязвима общност от хора, принудена да открие, че освен искрени приятели има и много притаени врагове.

Светът на американската – западната хегемония от 90-те години на XX в. бе свят, управляван от либерална система от ценности и принципи. Удроу Уилсън би се развълнувал да види своята мечта опредметена толкова мощно и пълноценно. Светът от края на 2010 г. бе вече напълно променен. Затънала в дилемите на една ненужна, скъпа и безперспективна война в Ирак, Америка за броени години се оттегли в значителна степен от ролята си на глобален хегемон, която толкова успешно практикуваше само десетилетие по-рано. Във вакуума на международна власт, оставен от отдръпващия се от хегемонна позиция Запад, влязоха сили и амбиции за водеща алтернативна роля в международния живот. Русия на Путин изостави сътрудничеството със Запада и заедно с Китай, Иран, та дори и Венецуела тръгна да разширява хоризонтите на своята възстановяваща се квазиимперска власт. Светът се върна към суровия реализъм на прякото съперничество, неподчинено на принципи, ценности или международни закони.

Кризата от 2008–2011 г. прояви вътрешните дилеми на глобализацията, универсализирала парите, производството и потоците информация. Мощните корпоративни лидери на глобалния „свободен пазар“ чинно се наредиха пред националните правителства за – bail outs, за субсидии от националната държава, която очакваха да умре. Големи потоци хора тръгнаха от Африка, Южна Америка и Близкия изток към заможните общества на Европа и Северна Америка. Част от тях пристигнаха, а други се спряха пред новоиздигнатите стени – издигнати от тези, които до вчера вярваха в мултикултурното бъдеще – своето и на света. На власт започваха да идват хора, които напомняха: „единственият начин да защитите живота си е да повярвате на сънародниците си, на националните си институции”. Индустрията на богатия Запад се премести в Китай, а социалните системи на Запада се претовариха от потоците лесно допускани имигранти. Барьерите падаха, а стените се вдигаха доста време преди пристигането на зловещия коронавирус. Но епидемията превърна защитните стени от избор за промяна в императив за оцеляване. Къде отиваме оттук нататък?

Глобализацията ни донесе големи – в много отношения безгранични – възможности за обогатяване и развитие. Но днес историята предявява сметката, която

трябва да платим. Предизвикателствата пред сигурността на хората и обществата, които създадохме, са трудно обозрими. Тези предизвикателства са на път да предизвикат силна ответна реакция срещу ключови резултати на процеса на глобализация.

Поредицата революции в знанието и технологиите, осъществени от XVII в. насам, са резултат на модерното развитие на западния свят, на създаването и развитието на един нов тип свободна личност, способна да контролира собствения си живот и да изгражда общества, толерантни към нарастващите възможности за човешка свобода. В преследването на максимална печалба на глобалния пазар западният корпоративен капитал изнесе повечето индустриални производства от своите общества към страни от Третия свят и – преди всичко – към Китай. Днес Китай е новата „работилница на света”. Изправени пред императивите да се борят с настоящата епидемия, западните управленски елити трябваше да осъзнаят, че дори елементарни производства на санитарни материали, оборудване и апаратура се произвеждат предимно само в Китай. Това се отнася и за почти всички други основни индустриални производства. Кой и защо допусна този монополен ресурс на индустриално производство да се окаже в ръцете на един политически режим, контролиращ огромната страна с наследството на ККП и методите на несвободата?

По време на Студената война инструменти за ограничаване преноса на върхови технологии към икономиките на Източния блок бяха системно практикувани от Запада – например чрез комитета КОКОМ. От четири десетилетия подобни ограничения не съществуват спрямо достъпа до западни технологии от страна на Поднебесната империя. Прекият технологичен достъп до западните достижения вече има измерения на преки предизвикателства пред световната сигурност от страна на Китай – включително военни.

Глобализацията отключи трудно контролируеми вълни на глобална миграция. Значителна част от населението на т.нар. Трети свят излезе от състоянието на крайна мизерия и глад (които все още са реалност за огромен брой други хора в тези страни). Тези хора нямат достоен достъп до богатата на качествената храна, течащата вода, приличното жилище, но имат комуникационни устройства и интернет, чрез които се информират за начина на живот на запад и на север. Големи общности от предимно млади хора са решени да рискуват и да преодолеят физическата дистанция между самите себе си и заможната част от света. Проблемът е в това, че когато я преодолеят – десетки, може би стотици милиони, мотивирани от жаждата за по-добър живот, те ще унищожат

и възможността за самите заможни общества да съхранят своя начин на живот. Поредица от фактори – културни, религиозни и икономически, ще доведат хаоса в страните от развития свят, вместо да дадат достойни шансове за бързо замогване на огромните вълни мигриращи от Третия свят хора. Реакцията срещу това ще бъдат все по-бързо падащи пред миграцията стени – все по-плътни и трудни за преодоляване.

Епидемията, която преживяваме днес, ще даде решаващ принос в този процес. Ако там някъде, в Китай, или в други части на света културата на хранене и ежедневен живот може да произвежда предизвикателства като Covid-19, а преди това – SARS и други пандемични микроорганизми, свободата на придвижване все по-често ще се разглежда като заплаха, а не като възможност. Ако подобни епидемии притежават ресурса да потопят огромни части от света в дълбока криза на оцеляването – физическо, психологическо и стопанско – то бариерите пред тях и техните носители ще се издигат с експоненциална скорост от тук нататък, мотивирани от загрижени за своята сигурност общества и политически елити. Относително свободното придвижване на хора от епохата на глобализацията ще остане ако не в миналото, то поне в периферията на непосредствено идващия нов свят.

Ограниченията могат да засегнат дори глобалния обмен на стоки и услуги – те ще израснат и от съображения за стопанска сигурност и оцеляване на собствените общности и култура. И най-либералните общества достигат до граница на цената, която могат да платят за благата на отвореното общество, мултикултурализма и свободния обмен на ценности – материални и духовни. Религиозната нетърпимост, тероризмът, заплахата от епидемии, пряката употреба на технологичния и икономически ресурс за целите на геополитическо съперничество вече водят на власт консервативно-популистки елити, отразяващи бързата промяна на общественото мнение – включително в Америка, включително в Европа. Не е реалистично и да очакваме съхраняване ценностите на откритото общество в една международна система, отхвърлила либералния консенсус и завърнала се към остри форми на геополитическо съперничество и безпринципно налагане на волята на силния върху по-слабите (Украйна, Сирия...).

Светът, който ни очаква, ще бъде свят на повишена чувствителност към проблемите на сигурността. Затова перспективата това да бъде свят на ограничения, възстановени бариери пред общуването във всяка сфера на живота, е все по-реална, макар и нежелана от все още големи мнозинства от хора, облагодетелствани от

десетилетията откритост на глобализацията и все по-голямата лична свобода. Едва ли самият процес на глобализация ще бъде преустановен или сериозно забавен. Той обаче ще бъде все по-селективен. И тази селекция ще бъде в полза на капиталите, на финансовите потоци, но не и на свободата на обикновените хора.

Европа трябва да взима трудни решения в условията на този нов, вече навлизащ свят на ограничения в услуга на сигурността. Тя трябва да съхрани вътрешното си единство и ресурсите на интеграцията, разгърнати в продължение на седем десетилетия. Отделните европейски страни – дори и най-големите – са твърде малки по мащабите на съвременния свят, за да бъдат конкурентни поотделно. Европейското обединение остава императив, който няма алтернатива. Но Европа трябва бързо и успешно да развие и приложи своя система за сигурност. Времето на безоблачен оптимизъм към бъдещето за съжаление отмина.